НОВАЯ ЭРА НАУКИ И ЗНАНИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
global-science-review.com
editor@global-science-review.com

YEVROOSIYO IQTISODIY ITTIFOQINING XALQARO-HUQUQIY MAQOMI: INSTITUTSIONAL VAKOLATLAR VA SUVERENITET MUVOZANATI

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ И БАЛАНС СУВЕРЕНИТЕТА

THE INTERNATIONAL LEGAL STATUS OF THE EURASIAN ECONOMIC UNION: INSTITUTIONAL COMPETENCES AND THE BALANCE OF SOVEREIGNTY

Xudaynazarova Uldaulet Muratovna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

“Xalqaro huquq” fakulteti magistranti

Muallif: _____

Tashkilot: _____

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining xalqaro-huquqiy maqomi, uning institutsional vakolatlari hamda a’zo davlatlar suvereniteti bilan bog‘liq huquqiy muammolar tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqotda Ittifoqning xalqaro huquq subyekti sifatidagi belgilari, YEOII huquqining manbalari, qarorlar ijrosi va sud nazoratining chegaralari o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Ittifoq rasmiy ravishda xalqaro-huquqiy shaxslikka ega bo‘lsa-da, uning huquqiy tartibi milliy konstitutsiyaviy tizimlar, institutsional konsensus va vakolatlarning aniq chegaralanishiga bog‘liq holda amal qiladi. Maqolada huquqiy aniqlik, vakolatlar iyerarxiyasi va sud-huquqiy muloqotni kuchaytirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi, xalqaro-huquqiy maqom, suverenitet, integratsiya huquqi, institutsional vakolat, Ittifoq huquqi, sud nazorati, huquqiy aniqlik

Аннотация. В статье системно анализируются международно-правовой статус Евразийского экономического союза, институциональные полномочия Союза и проблемы их соотношения с суверенитетом государств-членов. Рассматриваются признаки международной правосубъектности ЕАЭС, источники права Союза, исполнение актов органов Союза и пределы судебного контроля. Сделан вывод о том, что формальное признание правосубъектности ЕАЭС не устраняет проблем, связанных с национальными конституционными системами, институциональным консенсусом и разграничением компетенции. Предложены меры по повышению правовой определенности, уточнению иерархии норм и укреплению судебно-правового диалога.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, международно-правовой статус, суверенитет, интеграционное право, институциональная компетенция, право Союза, судебный контроль, правовая определенность

Abstract. The article provides a systematic analysis of the international legal status of the Eurasian Economic Union, its institutional competences and the problems arising from their interaction with the sovereignty of Member States. It examines the legal personality of the Union, the sources of EAEU law, the enforcement of acts adopted by Union bodies and the limits of judicial review. The study concludes that the formal recognition of the EAEU as a subject of international law does not remove issues related to national constitutional systems, institutional consensus and the delimitation of competences. The article proposes measures aimed at legal certainty, a clearer hierarchy of norms and stronger judicial dialogue.

Keywords: Eurasian Economic Union, international legal status, sovereignty, integration law, institutional competence, Union law, judicial review, legal certainty

KIRISH

Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi zamonaviy mintaqaviy integratsiyaning murakkab huquqiy namunalaridan biridir. U nafaqat iqtisodiy hamkorlikni chuqurlashtirishga, balki a’zo davlatlar o‘rtasida tovarlar, xizmatlar, kapital va ishchi kuchining erkin harakatlanishini ta’minlashga yo‘naltirilgan institutlar tizimini shakllantirishga xizmat qiladi. 2014-yil 29-maydagi Shartnoma Ittifoqni xalqaro-huquqiy shaxslikka ega tuzilma sifatida belgilaydi hamda uning umumiy maqsadlarini, organlarini va huquq manbalarini mustahkamlaydi [1]. Shu jihatdan Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining huquqiy maqomi oddiy xalqaro tashkilot maqomidan kengroq, ammo federativ davlat yoki to‘liq supramilliy birlik maqomidan torroq oraliq shakl sifatida namoyon bo‘ladi.

Mavzuning dolzarbligi Ittifoqning huquqiy tabiatidagi ikki yo‘nalishli qarama-qarshilik bilan izohlanadi. Bir tomondan, Ittifoq o‘z nomidan xalqaro munosabatlarga kirishishi, shartnomalar tuzishi, doimiy organlar orqali normativ qarorlar qabul qilishi mumkin. Ikkinchi tomondan, a’zo davlatlar o‘z konstitutsiyaviy mustaqilligini, milliy parlamentlar va hukumatlarning asosiy vakolatlarini saqlab qoladi. YEOII rasmiy portali Ittifoq huquqiga oid xalqaro shartnomalar va organlar aktlarini yagona huquqiy axborot makonida jamlashi bu tizimning alohida normativ tartibga ega ekanligini ko‘rsatadi [2]. Ammo aynan shu normativ tartibning milliy huquq bilan nisbati, qarorlarning bevosita qo‘llanishi va sud orqali himoya qilish mexanizmlari amaliy muammolarni keltirib chiqaradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining xalqaro-huquqiy maqomini institutsional vakolatlar va davlat suvereniteti muvozanati nuqtayi nazaridan ochib berishdir. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: Ittifoqning xalqaro-huquqiy shaxslik belgilarini aniqlash; Ittifoq huquqi manbalari va ularning iyerarxiyasini tahlil qilish; organlar vakolati bilan milliy konstitutsiyaviy tizimlar o‘rtasidagi muvozanatni baholash; sud nazoratining

huquqiy maqomga ta’sirini ko‘rsatish; huquqiy aniqlikni kuchaytirishga qaratilgan takliflar berish.

ADABIYOTLAR SHARHI

Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi bo‘yicha ilmiy adabiyotlarda asosiy bahs Ittifoqning supramilliy va hukumatlararo xususiyatlari nisbatiga qaratilgan. Dragneva va Wolczuk (2017) Ittifoq institutlari rasmiy qoidalar asosida tashkil etilgan bo‘lsa-da, integratsiya amaliyotida siyosiy kelishuv va a’zo davlatlar manfaatlari muvozanati hal qiluvchi o‘rin tutishini qayd etadi [3]. Bu yondashuv YEOII huquqiy maqomini faqat shartnoma matni bilan emas, balki real institutsional amaliyot bilan birga baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Karliuk (2017) Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining huquqiy tartibini Yevropa Ittifoqi tajribasidan ilhomlangan, ammo mustaqil avtonomlik darajasi cheklangan tizim sifatida tahlil qiladi [4]. Muallifning fikricha, YEOIIda integratsion huquq elementlari mavjud, biroq ustuvorlik, bevosita ta’sir va sud nazoratining kuchli mexanizmlari aniq va barqaror shakllanmagan. Karliuk (2023) keyingi tadqiqotida Ittifoq huquqiy tartibining avtonomligi uning manbalari, institutsional organlari va sud hokimiyati o‘rtasidagi aloqadorlikka bog‘liqligini asoslaydi [5].

Mikhaliova (2019) Ittifoq sudining yurisdiksiyasini tahlil qilib, Sud a’zo davlatlar o‘rtasidagi nizolarni va iqtisodiy subyektlar tomonidan keltiriladigan ayrim da’volarni ko‘rish vakolatiga ega ekanini, biroq Komissiyaning a’zo davlatlarga nisbatan majburiyatni bajarmaslik bo‘yicha bevosita da’vo kiritish vakolati mavjud emasligini ta’kidlaydi [6]. Entin va Pirker (2018) esa YEOII Sudining dastlabki amaliyoti Ittifoq huquqini birxillashtirishga intilganini, ammo mazkur jarayon milliy sudlar bilan muntazam protsessual muloqot yo‘qligi sababli ehtiyotkor rivojlanganini ko‘rsatadi [7].

Pimenova (2019) Yevropa Ittifoqi va Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqidagi huquqiy integratsiyani qiyoslab, YEOII institutlarining demokratik legitimlik, parlament nazorati va sud-huquqiy kafolatlar bo‘yicha o‘ziga xos cheklovlarga ega

ekanini ko‘rsatadi [8]. Kembayev (2016) Ittifoq Sudini integratsiyani qo‘llab-quvvatlovchi zarur organ sifatida baholasa-da, uning vakolatlari ehtiyotkorlik bilan berilganini qayd etadi [9]. Kalinichenko (2017) bevosita ta’sir tamoyiliga oid sud yondashuvlarini baholarkan, YEOII huquqiy tartibida normaning shaxslar uchun real huquqiy oqibat tug‘dirishi masalasi hali izchil doktrinaga aylanmaganini ko‘rsatadi [10]. Shu sababli mavzu bo‘yicha adabiyotlar umumiy xulosaga olib keladi: Ittifoq maqomi rasmiy shartnomaviy asosga ega, ammo uning amaliy samaradorligi vakolatlar, ijro intizomi va sud himoyasining aniqligiga bog‘liq.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotning material bazasini 2014-yilgi Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi to‘g‘risidagi shartnoma, Ittifoqning rasmiy huquqiy portali, YEOII organlari va Sudi to‘g‘risidagi ochiq normativ ma’lumotlar hamda mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tashkil etdi. Tahlil predmeti sifatida xalqaro-huquqiy shaxslik, institutsional vakolat, huquq manbalari iyerarxiyasi, milliy suverenitet chegaralari va sud nazorati tanlandi.

Metodologik jihatdan formal-yuridik, tizimli-strukturaviy, qiyosiy-huquqiy va doktrinal tahlil usullaridan foydalanildi. Formal-yuridik usul shartnoma normalarining mazmunini aniqlashga, tizimli-strukturaviy usul organlar o‘rtasidagi vakolatlar bog‘liqligini ko‘rsatishga, qiyosiy-huquqiy usul esa YEOII tajribasini mintaqaviy integratsiya huquqidagi umumiy tamoyillar bilan solishtirishga xizmat qildi. Doktrinal tahlil orqali ilmiy adabiyotlarda mavjud yondashuvlar umumlashtirildi va muammo bo‘yicha mualliflik pozitsiyasi shakllantirildi.

NATIJALAR

Birinchi natija shundan iboratki, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining xalqaro-huquqiy maqomi shartnomaviy huquq subyektliligiga asoslanadi. Shartnomada Ittifoq xalqaro-huquqiy shaxslikka ega ekani bevosita ko‘rsatilgan, bu esa unga o‘z organlari orqali huquq va majburiyatlarga ega bo‘lish, xalqaro shartnomalar tuzish va iqtisodiy integratsiya vazifalarini bajarish imkonini beradi [1]. Biroq bu shaxslik

universal emas, balki funksional xususiyatga ega: Ittifoq faqat shartnomada va unga bog‘liq xalqaro hujjatlarda belgilangan iqtisodiy sohalar doirasida harakat qiladi.

Ikkinchi natija Ittifoq huquqining ko‘p pog‘onali manbalar tizimiga ega ekanini ko‘rsatadi. Shartnoma Ittifoqning konstitutsiyaviy asosiga yaqin hujjat sifatida xizmat qiladi; xalqaro shartnomalar, uchinchi tomonlar bilan kelishuvlar, Oliy Yevroosiyo iqtisodiy kengashi, Hukumatlararo kengash va Yevroosiyo iqtisodiy komissiyasi qarorlari esa mazkur asosni to‘ldiradi [2]. Demak, YEOII huquqi milliy huquqdan tashqarida joylashgan alohida qatlam emas; u milliy huquq tizimlari bilan doimiy aloqada bo‘lgan integratsion normativ tizimdir.

Uchinchi natija institutsional vakolatlarning aralash modelini ochib beradi. Oliy Yevroosiyo iqtisodiy kengashi strategik qarorlarni a’zo davlatlar rahbarlari darajasida qabul qiladi; Hukumatlararo kengash integratsiyaning joriy yo‘nalishlarini muvofiqlashtiradi; Yevroosiyo iqtisodiy komissiyasi esa doimiy tartibga soluvchi organ sifatida texnik, bojxona, raqobat va savdo masalalarida amaliy normativ qarorlar chiqaradi. Shu sababli Ittifoqning huquqiy maqomi bir vaqtning o‘zida xalqaro tashkilotga xos kelishuv mexanizmlari va integratsion huquqqa xos normativ boshqaruv elementlarini birlashtiradi.

To‘rtinchi natija suverenitet masalasiga tegishli. YEOII doirasida suverenitet bekor qilinmaydi, balki ma’lum iqtisodiy vazifalarni birgalikda bajarish uchun funksional tarzda cheklanadi. Bunda cheklovning legitimligi uch shartga bog‘liq: vakolatning shartnomada aniq belgilanishi, qaror qabul qilish tartibining protsessual adolatga mosligi va milliy konstitutsiyaviy asoslar bilan ziddiyatga kirmasligi. Agar shu shartlardan biri zaif bo‘lsa, Ittifoq huquqiy maqomi atrofida bahs kuchayadi.

Beshinchi natija sud nazoratining maqomni mustahkamlashdagi roliga doirdir. YEOII Sudi a’zo davlatlar, Komissiya qarorlari va iqtisodiy subyektlar manfaatlari bilan bog‘liq masalalarda muhim kafolat vazifasini bajaradi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, iqtisodiy subyektlar ham Komissiya qarorlari yoki harakatsizligini, agar ular tadbirkorlik faoliyatiga oid huquq va qonuniy

manfaatlarga bevosita ta’sir qilsa, sudda nizolashi mumkin [11]. Biroq sud vakolati integratsion huquqning barcha muammolarini qamrab olmaydi; ayniqsa milliy sudlar bilan muntazam dastlabki so‘rov mexanizmining to‘liq ishlamasligi huquqiy birxillikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining huquqiy maqomi ikki qavatli modelga tayanganini ko‘rsatadi. Birinchi qavat - xalqaro shartnoma asosidagi tashkilot maqomi. Bu qavatda davlatlar tengligi, rozilik, shartnomaviy majburiyat va konsensus muhim ahamiyatga ega. Ikkinchi qavat - integratsion boshqaruv maqomi. Bu qavatda umumiy bozorni yuritish uchun doimiy organlar qarorlari, texnik tartibga solish, bojxona reglamenti va iqtisodiy subyektlarga ta’sir qiluvchi huquqiy normalar zarur bo‘ladi. Muammo shundaki, mazkur ikki qavat har doim ham bir xil tezlikda rivojlanmaydi.

Supramilliylik darajasi masalasida ehtiyotkor yondashuv talab etiladi. YEOII organlari ayrim sohalarda a’zo davlatlar uchun majburiy qarorlar qabul qiladi, ammo bu holat Ittifoqni to‘liq supramilliy tashkilotga aylantirmaydi. Karliuk (2017) ta’kidlaganidek, YEOII huquqiy tartibi Yevropa Ittifoqi modelidan ayrim institutlarni olgan bo‘lsa-da, u asosan hukumatlararo nazorat va a’zo davlatlarning siyosiy kelishuvlariga tayangan holda faoliyat yuritadi [4]. Shu bois Ittifoq maqomini “cheklangan supramilliy elementlarga ega integratsion xalqaro tashkilot” sifatida tavsiflash ilmiy jihatdan asosliroqdir.

Huquqiy aniqlik muammosi birinchi navbatda normativ iyerarxiyaning amaliy talqinida ko‘rinadi. Shartnoma Ittifoq huquqining asosiy manbalarini belgilagan bo‘lsa-da, milliy huquqda bu manbalarning qo‘llanish tartibi, sudlar tomonidan baholanishi va ma’muriy organlar uchun majburiyligi har doim bir xil emas. Natijada bir davlatda Komissiya qarori to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’muriy amaliyotga kiritilishi, boshqa davlatda esa qo‘shimcha milliy hujjat talab etilishi

mumkin. Bu umumiy bozor tamoyili bilan huquqiy pluralizm o‘rtasida taranglik keltirib chiqaradi.

Mazkur muammoni yumshatish uchun uch yo‘nalish muhim. Birinchidan, Ittifoq huquqida vakolatlarni “aniq berilgan vakolat”, “birgalikda amalga oshiriladigan vakolat” va “milliy darajada saqlanadigan vakolat” kabi guruhlarga ajratish lozim. Ikkinchidan, Komissiya qarorlarining milliy huquqqa tatbiq etilishi bo‘yicha yagona izohli qoida ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Uchinchidan, YEOII Sudi va milliy sudlar o‘rtasida huquqiy muloqotni kuchaytiradigan protsessual mexanizm, xususan izoh so‘rash yoki namunaviy sharhlar tizimi kengaytirilishi kerak.

Suverenitet muvozanati ham faqat siyosiy masala emas, balki huquqiy texnika masalasidir. Agar Ittifoq organi o‘z vakolatini shaffof, asoslantirilgan va proporsional tarzda amalga oshirsa, milliy suverenitet bilan ziddiyat kamayadi. Aksincha, vakolat chegarasi mavhum bo‘lsa, milliy konstitutsiyaviy organlar Ittifoq qarorini ichki huquqiy tartibga moslashtirishda ehtiyotkorlik qiladi. Demak, suverenitetni himoya qilish bilan integratsiyani chuqurlashtirish bir-birini inkor etmaydi; ular huquqiy aniqlik, ochiq protsedura va samarali sud nazorati orqali uyg‘unlashadi.

XULOSA

Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining xalqaro-huquqiy maqomi shartnomaviy asosga ega, funksional va integratsion xususiyatdagi maqomdir. Ittifoq xalqaro-huquqiy shaxslikka ega bo‘lsa-da, uning vakolatlari umumiy emas, balki shartnomada belgilangan iqtisodiy sohalar bilan chegaralangan. Shu sababli YEOII maqomi davlat suverenitetini bekor qilmaydi, balki uni umumiy iqtisodiy maqsadlar yo‘lida tartibga solingan hamkorlik shakliga aylantiradi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, asosiy muammolar uch guruhda jamlanadi: birinchisi - Ittifoq huquqi manbalari va milliy huquq o‘rtasidagi iyerarxiyaning amaliy noaniqligi; ikkinchisi - institutsional vakolatlarning ayrim hollarda umumiy

maqsadlar bilan keng talqin qilinishi; uchinchisi - sud nazorati va milliy sudlar bilan muloqot mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi. Bu muammolar hal etilmasa, Ittifoqning rasmiy huquqiy maqomi amaliy barqarorlikni to‘liq ta’minlay olmaydi.

Maqola yakunida quyidagi takliflar ilgari suriladi: Ittifoq vakolatlarini aniq kategoriyalar bo‘yicha normativ tarzda tavsiflash; YEOII huquqi manbalari va milliy huquq o‘rtasidagi tatbiq tartibini izohlovchi umumiy hujjat qabul qilish; Komissiya qarorlarini asoslantirish va ta’sirini baholash amaliyotini kuchaytirish; YEOII Sudi va milliy sudlar o‘rtasidagi huquqiy muloqotni institutsional darajada mustahkamlash. Ana shu choralar Ittifoqning xalqaro-huquqiy maqomini deklarativ darajadan real huquqiy barqarorlik darajasiga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Договор о Евразийском экономическом союзе. Астана, 29 мая 2014 года. URL: https://docs.eaeunion.org/en/documents/236/8429/

2. Legal Portal of the Eurasian Economic Union. EAEU law and official documents. URL: https://docs.eaeunion.org/en/

3. Dragneva R., Wolczuk K. The Eurasian Economic Union: Deals, Rules and the Exercise of Power. London: Chatham House, 2017. 15 p.

4. Karliuk M. The Eurasian Economic Union: An EU-Inspired Legal Order and Its Limits // Review of Central and East European Law. 2017. Vol. 42. No. 1. P. 50-72.

5. Karliuk M. The Emerging Autonomous Legal Order of the Eurasian Economic Union. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. 280 p.

6. Mikhaliova T. Jurisdiction of the Court of the Eurasian Economic Union and Its Role in the Development of the Eurasian Legal Order: One Step Back and Two Steps Forward // Polish Yearbook of International Law. 2019. Vol. 39. P. 252-265.

7. Entin K., Pirker B. The Early Case Law of the Eurasian Economic Union Court: On the Road to Luxembourg? // Maastricht Journal of European and Comparative Law. 2018. Vol. 25. No. 3. P. 266-287.

8. Pimenova O. Legal Integration in the European Union and the Eurasian Economic Union: Comparative Analysis // International Organisations Research Journal. 2019. Vol. 14. No. 1. P. 76-93.

9. Kembayev Z. The Court of the Eurasian Economic Union: An Adequate Body for Facilitating Eurasian Integration? // Review of Central and East European Law. 2016. Vol. 41. No. 3-4. P. 342-367.

10. Kalinichenko P. A Principle of Direct Effect: The Eurasian Economic Union Court Pushes for More Integration. Berlin: Freie Universität Berlin, 2017. 3 p.

11. Court of the Eurasian Economic Union. Competence of the Court. URL: https://courteurasian.org/en/about_the_court/competence/